

Dr. IVAN LAH:

Dardanele.

orsko ožino med Malo Azijo in polotokom Galipoljem (stari traški Kerzonez) imenujemo Dardanele. Ta ožina spaja Egejsko morje z Marmarskim (Belim) morjem in doseže v dolgosti 65 km in v širini 1350 m do 7 km. Ta za trgovino in za obrambo Carigrada jako važna ožina je obsejana s celo množico trdnjav in forov ter se začenja pri Jenišehrskem rtu (stari Sigeion) med trdnjavama Sedil-Bahrom in Kum-Kalesijem, doseže največjo širino 7 km, se obrne za Čanak-Kalesi proti severu in odtod po najmanjši svoji ožini 1350 m med Nagaro in Boghalyjem (stari Abydom in Sest, ki sta zgodovinska kraja zaradi Kserkovih mostov in romantičnih voženj Leandrovih) proti severozhodu in se združi pri Galipolju z Marmarskim morjem.

Staroveško ime te morske ožine je Hellespontos, srednjeveško »roka sv. Jurija« (brachium Sancti Georgii) po nekem gradu na azijskem bregu, »Abydska ožina« ali »Galipoljska ožina« (strictum Gallipolis); od XV. stoletja sem pa se je uveljavilo ime Dardanele, ki imajo svoj postanek v antičnem mestu Dardanu in v srednjeveškem pristanu Porto Dardano ali Dardanello v Troadi. Leta 1354. so se ožine polastili osmanski Turki. Kmalu nato so začeli ožino zapirati z novim strelskim orožjem. Bajezid I. je iznova utrdil Galipolj, njegov sin Sulajman I. je postavil trdnjavo nasproti v Lampsaku, Muhamed I. je začel pripravljati na Galipolju vojno brodovje, ki pa so ga l. 1416. uničili Benečani, Muhamed II. je zaprl Bospor z gradom Rumili Hisarjem leta 1452., dobil je Carigrad leta 1453. in je dal leta 1463. postaviti v Dardanelah pri Abydu grad Čanak-Kale, grško Dardanellia, sedaj Kalé Sultanije, pri Sestu pa grad Kilid-Bahr, sedanje »notranje gradove«. Ko so podlegli Carigrad, Trapezunt in leta 1475. tudi naselbina Kaffy, je postalo Črno morje »mare clausum«, t. j. zaprto neturškim trgovskim ladjam.

Benečani so za pomorskih vojn neprenehoma nadlegovali Dardanele; zato so leta 1659. za vlade Muhameda IV. postavili poleg dveh starih, notranjih trdnjav še dvoje novih, zunanjih takoj ob vhodu, Sedil-Bahr na južnem koncu Galipolja in Kum-Kale v stari Troadi. V črnomoških zadevah je nastal preobrat, ko so prodrli Rusi do morja; v septembru leta 1699. je priplul poslanik carja Petra Velikega v Carigrad na fregati iz Azora. Od teh časov so se Turki neprestano trudili popolnoma zapreti Bospor in Dardanele. Preobrat je nastal šele za carice Katarine II., ko je priplulo rusko brodovje iz Balta na Grško in pred Dardanele. V Küçük-Kajmardžinskem miru (1774.) je bila Porta, t. j. Turčija, prisiljena dovoliti ruskim trgovskim ladjam

svobodno pot skozi ožini iz Črnega morja ven in nazaj. Leta 1784. je bila po trgovski pogodbi prisiljena dovoliti trgovsko plovbo tudi cesarju Josipu II.; drugim državam pa je enako prošnjo odklonila, ker je neprestano upala, da se bo rešila tudi teh dveh dovolitev.

Za Napoleonove egipčanske ekspedicije je pristopil ruski car Pavel h koaliciji proti Franciji, s katero se je bojevala tudi Porta; tačas, leta 1798., je plulo rusko črnomoško vojno brodovje mimo Carigrada ven v Sredozemsko morje in se je leta 1800. zopet vrnilo; to je bil dogodek, ki se ni nikdar več ponovil. V miru leta 1802. je bila trgovska plovba v Črno morje dovoljena tudi Franciji, leta 1803. Angliji, leta 1806. Prusiji. Kmalu pa je bila črnomoška trgovina prekinjena zaradi novih bojov leta 1807. Dne 19. februarja je predrlo angleško brodovje admirala Duckwortha Dardanele, napravilo je pred Carigradom brezuspešno demonstracijo, da bi odvrnilo Turke od zveze s Francijo in je 1. marca zopet predrlo dardanelske trdnjave z izgubo 763 mož. Posledica tega je bila, da je bila Anglija v dardanelskem miru 5. januarja 1809. prisiljena pristopiti k zahtevam Porte, da morajo biti namreč Dardanele z Bosporom vred zaprte za vojno brodovje.

V drinopoljskem miru leta 1829. je bilo Črno morje naposled odprto trgovski plovbi vseh držav brez razločka. Ko je leta 1833. poslal car Nikolaj brodovje in vojsko pod N. N. Muravjevom na Bospor in ustavil pohod vojsk egipčanskega podkralja Mehmeda Alega proti sultanu Mahmudu II., se je sklenila med Rusijo in Turčijo (v Hunkjar-Iskelesu) pogodba glede vzajemne obrambe. V tej pogodbi se je Porta zavezala, zapreti Dardanele vsem tujim bojnim ladjam. Očitno pa je bilo, da bosta ožini Rusom kot zaveznikom in braniteljem odprti. Zaradi ugovora ostalih velesil se je Rusija leta 1840. odpovedala tej pogodbi. Dne 13. julija 1841. se je sklenila v Londonu med tedanjimi velesilami Rusijo, Avstrijo, Prusijo, Anglijo in Francijo dardanelska pogodba, po kateri so se Dardanele z Bosporom zaprle za vse neturške vojne ladje.

Po krimski vojni, v pariškem miru dne 30. marca leta 1856. se je potrdila dosedanja pogodba glede zaprtih ožin za tuje vojne ladje, proglasila se je nevtralnost Črnega morja s popolno svobodo trgovske plovbe in prepovedalo se je, da ne smejo pluti v njem bojne ladje. Po posebni pariški konvenciji o ožinah je od onega dne sultan dovoljeval lahkim bojnim ladjam velesil s posebnimi fermani prosto pot. Posebna pogodba med Rusijo in Turčijo, ki se je sklenila istega dne, pa je omejila število bojnih ladij obeh držav na 10 lahkih parnikov, ki jim je bila dovoljena plovba po Črnem morju.

Za nemško-francoske vojne leta 1870. je Rusija razdrila to posebno pogodbo, na kar so bili na mednarodni konferenci v Londonu dne 13. marca 1871. članki pariške pogodbe, tikajoče se Črnega morja,

skupno z dopolnilnimi dogovori razveljavljeni; toda načelo zaprtja ožin (la clôtüre des détroits) za bojne ladje je obstalo s pripombo, da sme sultan v mirnem času ožini odpreti bojnim ladjam prijateljskih držav, kadar smatra to za potrebno zaradi pariškega miru.

Za rusko-turške vojne leta 1877.—78. niso imeli Rusi v Črnem morju pripravljenega brodovja in so bili zato napram Turkom v

neugodnem položaju; februarja meseca leta 1878. je angleško brodovje brez dovoljenja Porte predrlo skozi Dardanele v obrambo Carigrada. Berlinska pogodba z dne 13. julija 1878. je odobrila zaprtje ožin po londonskem traktatu.

Avgusta meseca 1891. se je sklenila pogodba med Rusijo in Turčijo. Ta pogodba se je tikala plovbe ruskih kupčijskih parnikov iz Črnega morja, v sibirskie luke, glavno pa takoimenovanega »prosto-voljnega brodovja«; kadarkoli so se vozili ven kaznjenci z eskorto

ali pa novinci (rekruti), je dovolila Porta prosto vožnjo, in sicer na posebno oznanilo ruskega poslaništva. Pri povratku veterancev in neoboroženih rezervistov pa je zadostoval samo oglas kapetana parnika pri poveljniku trdnjave.

Ta sklep z dne 19. septembra so vzele velesile na znanje, pri čemer pa je bilo izrecno poudarjeno in ponavljano »clôture« Dardanel za bojne ladje.

Pozneje so smeli pošiljati skozi ožini Dardanele in Bospor samo Turki svoje vojno brodovje, tuje države pa samo lahke parnike k poslaništvom ali tupatam kako bojno ladjo, na kateri bi hoteli člani vladajočih rodovin posetiti sultana. Rusko črnomoško brodovje pa se je smelo gibati samo v Črnem morju.

Iz tega se vidi, kakšne važnosti so bile Dardanele v svetovni zgodovini, saj sta se tu vezali Azija in Evropa.

Posebno važna je bila ta morska ožina v zadnjih letih. Leta 1912. so se zvezali srbski, bolgarski, grški in črnogorski kralj v takozvano balkansko zvezo in so napovedali Turkom vojno, da bi osvobodili kristjane izpod turškega jarma. Res so — posebno po zaslugi srbske armade — zmagali Turke na kopnem, Dardanele pa so ostale zaprte in grško ladjevje jim ni moglo blizu. Tako so Turki lahko dobili novo armado iz Azije. Vsi so takrat upali, da bodo spodili Turke iz Evrope, t. j. — da bo Carigrad prišel v krščanske roke — toda motili so se. Turki so ostali v Carigradu in tostran Dardanel. L. 1914. je nastala svetovna vojna. Turki so se zaprli v svoje Dardanele. Angleži so hoteli prvi zavzeti Carigrad in so poslali vojsko na Galipoli. Razvneli so se strašni boji — padlo je mnogo vojakov, a brez uspeha. Turki so ostali gospodarji Dardanel. Vhod v Dardanele so zaprli s tem, da so tam potopili nekaj starih ladij. Tudi mnogo angleških ladij je bilo potopljenih. Nemci, ki so bili zavezniki Turkov, so znali ceniti vrednost Dardanel, zato so tja poslali svoje poveljnike in vojake, ki so vse trdnjave moderno uredili. In res ni v petletni vojni nihče mogel priti na tem kraju Turkom in Nemcem do živega, a Turki in Nemci so bili vkljub temu premagani. Turki so morali iti v Azijo, Carigrad so zasedli zavezniki. Zopet je bilo upanje, da bodo Turki izgnani iz Evrope. Toda velesile so zopet Turkom izročile Carigrad in Turki so zopet gospodarji Dardanel. S tem je zopet zaprta pot Rusiji — in to je zaveznikom povolji.

Tako se na tem kosu zemlje giblje svetovna zgodovina in vse to je važno tudi za nas, ki smo bližnji sosedje in vemo, da je mnogo odvisno od tega, ali vladajo v Carigradu in ob Dardanelah naši prijatelji ali nasprotniki.

